

małgorzata kosiorek

pedagogika Autorytarna

geneza, modele, przemiany

Pedagogika autorytarna
Geneza, modele, przemiany

Małgorzata Kosiorek

Pedagogika autorytarna

Geneza, modele, przemiany

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2007

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007

Recenzenci:

prof. dr hab. Zbyszko Melosik
prof. dr hab. Sławomir Sztobryn

Redakcja wydawnicza:

Agnieszka Gajewska

Korekta:

Jolanta Chrostowska-Sufa

Projekt okładki:

Ewa Beniak-Haremska

Książka powstała na podstawie dysertacji doktorskiej finansowanej ze środków
Komitetu Badań Naukowych w latach 2004–2007 jako projekt badawczy.

ISBN 978-83-7308-930-3

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2007

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Rozdział I

Ideowo-filozoficzne, społeczno-kulturowe i psychologiczne założenia totalitaryzmu i autorytaryzmu

Geneza i znaczenie pojęcia t o t a l i t a r y z m	13
Źródła ideologii totalitarnych	21
Krytyka liberalizmu i demokracji z perspektywy zwolenników totalitaryzmu	30
Liberalizm	31
Demokracja	32
Faszyzm jako ideologia wychowania	34
Specyfika instytucji totalnych	44
Ukryte wymiary instytucji edukacyjnych	54
Geneza i znaczenie pojęcia a u t o r y t a r y z m	67
Pojęcie o s o b o w o ś c i a u t o r y t a r n e j	73
Totalitaryzm – autorytaryzm – autokratyzm	80

Rozdział II

Pedagogika autorytarna w Polsce w latach 1948–1989

Polska w latach 1948–1989. Państwo totalitarne czy autorytarne?	85
Model autorytarnej ideologii wychowawczej w Polsce na przestrzeni lat 1948–1989	95
Istota wychowania i kształcenia autorytarne w Polsce – etapy rozwoju autorytarnej refleksji pedagogicznej	111
Lata 1948/1949–1955/1956	111
Charakterystyka systemu oświaty	111

Działalność edukacyjna i wychowawcza szkoły	119
Lata 1956/1957–1969/1970	123
Charakterystyka systemu oświaty	123
Działalność edukacyjna i wychowawcza szkoły	129
Lata 1970/1971–1989	131
Charakterystyka systemu oświaty	131
Działalność edukacyjna i wychowawcza szkoły	137
Szkoła polska (1948–1989) jako instytucja totalna	142

Rozdział III

Współczesne teorie i ideologie wychowania autorytarnego

Naukowe teorie wychowania autorytarnego	153
Teoretyczne podstawy wychowania według Heliodora Muszyńskiego	153
Źródła i rozumienie pojęcia wiedza pedagogiczna	153
Pojęcie wychowania	159
Cel, treści (wartości) i zadania wychowania	165
Istota oddziaływań pedagogicznych	169
Aktorzy procesu wychowania – konceptualizacja aktywności wychowanka i pojmowanie roli wychowawcy	173
Metody, techniki i środki wychowania	177
Mierniki wychowania	180
Recepcja teoretycznych podstaw wychowania H. Muszyńskiego jako podejścia autorytarnego w polskiej literaturze pedagogicznej	181
Teoretyczne podstawy wychowania według Krzysztofa Konarzewskiego	189
Źródła i rozumienie pojęcia wiedza pedagogiczna	189
Pojęcie wychowania	191
Cel, treści (wartości) i zadania wychowania	193
Istota oddziaływań pedagogicznych	194
Aktorzy procesu wychowania – konceptualizacja aktywności wychowanka i pojmowanie roli wychowawcy	196
Metody, techniki i środki wychowania	199
Mierniki wychowania	202

Recepcja teoretycznych podstaw wychowania K. Konarzewskiego jako podejścia autorytarnego w polskiej literaturze pedagogicznej	203
Potoczne teorie wychowania autorytarnego	208
Wychowanie autorytarne w ujęciu Stanisława Sławińskiego	208
Źródła i rozumienie pojęcia <i>w i e d z a p e d a g o g i c z n a</i>	209
Pojęcie <i>w y c h o w a n i a</i>	211
Cel, treści (wartości) i zadania wychowania	213
Istota oddziaływań pedagogicznych	215
Aktorzy procesu wychowania – konceptualizacja aktywności wychowanka i pojmowanie roli wychowawcy	217
Metody, techniki i środki wychowania	219
Mierniki wychowania	221
Recepcja wychowania w ujęciu S. Sławińskiego jako podejścia autorytarnego w polskiej literaturze pedagogicznej	222
Wychowanie autorytarne w ujęciu Jamesa Dobsona	226
Źródła i rozumienie pojęcia <i>w i e d z a p e d a g o g i c z n a</i>	227
Pojęcie <i>w y c h o w a n i a</i>	228
Cel, treści (wartości) i zadania wychowania	230
Istota oddziaływań pedagogicznych	231
Aktorzy procesu wychowania – konceptualizacja aktywności wychowanka i pojmowanie roli wychowawcy	233
Metody, techniki i środki wychowania	235
Mierniki wychowania	238
Recepcja wychowania w ujęciu J. Dobsona jako podejścia autorytarnego w polskiej literaturze pedagogicznej	239
Rozdział IV	
Perspektywy rozwoju oraz miejsce pedagogiki autorytarnej we współczesnej systematyce pedagogicznej	243
Zakończenie	273
Bibliografia	277
Publikacje książkowe	277
Artykuły w czasopismach	285
Dokumenty i akty prawne	287
Strony internetowe	288

Wstęp

Niniejsza książka jest próbą reinterpretacji teorii wychowania autorytarne-
go w Polsce na przestrzeni lat 1948–1989. Stanowi ona opracowanie łączące
przeгляд literatury przedmiotu z elementami autorskiej analizy wybranych
teorii i koncepcji wychowania. Celem pracy było dokonanie metateoretycz-
nej analizy współczesnej pedagogiki autorytarnej, gdyż na budowanie jej
metateorii – ze względu na brak analiz krytycznych i badań wielu rozpraw
charakterystycznych dla tego nurtu – jest jeszcze zbyt wcześnie. Biorąc pod
uwagę podejmowaną tematykę i cezurę czasową, omawiane zagadnienia
analizowano przede wszystkim z teoretycznego, filozoficznego i historycz-
nego punktu widzenia. Efektem rozważań są cztery rozdziały oraz zakoń-
czenie składające się na całość opracowania.

Rozdział pierwszy przedstawia ideowo-filozoficzne, społeczno-kulturo-
we i psychologiczne założenia totalitaryzmu i autorytaryzmu. Szczegółowo
omówione zagadnienia dotyczą genezy, znaczenia oraz zależności zachodzących między pojęciami totalitaryzm – autorytaryzm, źródeł
ideologii totalitarnych wraz z charakterystyką faszystowskiego systemu wy-
chowania. W tej części uwzględniona została również specyfika instytucji
totalnych oraz pojęcie osobowości autorytarnej. Zasadniczo ma-
teriał został opracowany w odniesieniu do źródeł filozoficznych, politolo-
gicznych, historycznych oraz pedagogicznych, co umożliwiło prowadzenie
coraz bardziej szczegółowych rozważań na temat pedagogiki autorytarnej.

Rozdział drugi opisuje model i etapy rozwoju pedagogiki autorytarnej
w Polsce w latach 1948–1989. Staralam się wyeksponować w nim najważ-
niejsze kwestie ówczesnej, wyjątkowo złożonej, rzeczywistości pedagogicznej
oraz przedstawić je na tle wydarzeń historycznych i politycznych. Ich analiza
dostarczyła wielu ważnych informacji o zjawiskach wychowawczych, które
miały miejsce w przeszłości, w określonej sytuacji społeczno-politycznej.

Rozdział trzeci poświęcony jest metateoretycznej analizie naukowych
(H. Muszyński, K. Konarzewski) i potocznych teorii wychowania autory-

tarnego (S. Sławiński, J. Dobson). Analizie poddano koncepcje, których przedstawiciele są współczesnymi pedagogami z bogatym dorobkiem zawodowym, prowadzą praktykę pedagogiczną bądź badania naukowe, a ich działalność wciąż spotyka się z szerokim odzewem. Jednocześnie analizowane teksty stanowią szczególnie rodzaj przekazu myśli dotyczących relacji opartych na nierówności i hierarchii w stosunkach wychowawczych. Wśród potocznych teorii wychowania wybór wydaje się dość oczywisty – przesądziły o nim liczba, dostępność i popularność publikacji oraz czytelność ich przesłania. W przypadku koncepcji naukowych można by sięgnąć do jeszcze innych źródeł. Spośród wielu pozycji zdecydowałam się na analizę dorobku autorów książek, które od wielu lat obowiązują studentów pedagogiki oraz kierunków nauczycielskich jako kanon podstawowej wiedzy z zakresu teorii wychowania. Stworzone i opisane przez wybranych przedstawicieli teoretyczne podstawy wychowania poddane zostały analizie zgodnie z następującymi kryteriami:

- źródła i sposoby rozumienia pojęcia *wiedza pedagogiczna*;
- pojęcie *wychowania*;
- cel, treści (wartości) i zadania wychowania;
- istota oddziaływań pedagogicznych;
- aktorzy procesu wychowania – konceptualizacja aktywności wychowanka i pojmowanie roli wychowawcy;
- metody, techniki i środki wychowania;
- mierniki (wskaźniki – skutki wychowania);
- recepcja podstaw wychowania autorytarnego w polskiej literaturze pedagogicznej.

Pracę zamyka rozdział czwarty, w którym starałam się określić miejsce pedagogiki autorytarnej wśród współczesnych kierunków pedagogicznych oraz perspektywy jej rozwoju.

Obecnie, zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, nie występuje jeden sposób kreowania i uprawiania pedagogiki. W literaturze przedmiotu znajdujemy kontynuację wątków rozwojowych kierunków i prądów z przeszłości, a także nawiązania do zachodnich orientacji pedagogicznych i myśli pedagogicznej pogłębianej w różnych ośrodkach akademickich. Sądzę, że podejmowanie refleksji nad współczesną pedagogiką autorytarną jest uzasadnione wieloma względami:

- 1) istnieje potrzeba popularyzacji badań metateoretycznych w obrębie współczesnych prądów i teorii pedagogicznych;
- 2) rośnie zapotrzebowanie na pedagogiczną (meta)refleksję o charakterze historyczno-hermeneutycznym nad pedagogiką autorytarną;
- 3) odczuwalny jest brak analiz i opracowań z prezentowanej perspektywy metodologicznej (potrzeba reinterpretowania pedagogiki autorytarnej, podejścia hermeneutycznego) – brakuje analizy merytorycznej prac w zakresie pedagogiki autorytarnej;
- 4) istnieje możliwość studiowania wszystkich nurtów i teorii pedagogicznych oraz pełna dostępność funkcjonujących w ich obrębie paradygmatów i teorii pedagogicznych (w tym z zakresu pedagogiki autorytarnej);
- 5) nasila się tendencja nowego odczytywania dorobku polskiej pedagogiki ostatnich 50 lat XX wieku;
- 6) dostarczenie wiedzy o uwarunkowaniach i skutkach opisanych działań pedagogicznych może się przyczynić do wyjaśniania i rozumienia rzeczywistości wychowawczej;
- 7) istnieje potrzeba określenia wartości uniwersalnych mogących inspirować dzisiejszych pedagogów do nowych poszukiwań.

Analizując współczesną pedagogikę autorytarną, starałam się przedstawić, na czym polega jej odrębność jako systemu wychowawczego, czym różni się od innych teorii i jakie czynniki decydują o jej strukturze i efektywności. Jako badacz autorytarne systemu wychowania, chcąc zrozumieć i wytłumaczyć jego cechy konstytutywne, sięgnęłam zarówno do przyczyn i uwarunkowań historycznych, psychologicznych, ideowo-filozoficznych i społeczno-kulturowych, jak i do literatury źródłowej.

Ze względu na pluralizm obecny dziś w teorii wychowania współczesnym pedagogom potrzeba wciąż aktualizowanej mapy nurtów i systemów pedagogicznych. Jeden sposób myślenia o wychowaniu może się przyczyniać do ograniczenia odpowiedzialności wychowawców za własną pracę. W takiej sytuacji są oni pozbawieni możliwości wyboru drogi i kierunku autorefleksji pedagogicznej. Dopiero świadomość istnienia wielu różnorodnych prądów przyczynia się do takich rozważań i ułatwia znalezienie odpowiedzi na wiele istotnych pytań dotyczących własnej pracy wychowawczej, a co za tym idzie – prowadzi do rozwijania poczucia odpowiedzialności i sprawstwa oraz do uwolnienia się od roli wyłącznie wykonawcy